

Гентош Р. Є.

Львівська комерційна академія

старший викладач кафедри цивільного права та процесу

ПРИНЦИП ДИСПОЗИТИВНОСТІ У ПРАВОВОМУ РЕГУЛЮВАННІ

Ключові слова: *принципи права, методи права, диспозитивність у праві, принцип диспозитивності, метод диспозитивності, ознаки приватного права.*

Keywords: *principles of law, methods of law, non-mandatoryness in a law, principle of non-mandatoryness, method of non-mandatoryness, sign of private law.*

Постановка проблеми. Принцип диспозитивності є одним з найважливіших принципів правового регулювання. Більшість наукових досліджень цього принципу спрямовані на розкриття його процесуального змісту. Однак матеріально-правовий зміст цього принципу належним чином не розкритий. Хоча його процесуальний аспект є похідним від матеріального. Крім того, принцип диспозитивності є вираженням диспозитивного методу правового регулювання, який є визначальним для галузей приватного права. Відсутність прямого закріплення цього принципу в галузевих нормах ускладнює його практичне застосування, оскільки спричиняє неоднакове розуміння його змісту та позбавляє можливості посилалися на цей принцип при вирішенні спорів.

Стан дослідження. Незважаючи на те, що принцип диспозитивності є одним з найважливіших принципів права, він переважно досліджувався лише виключно як принцип процесуальних галузей права. Водночас його матеріально-правовий зміст належним чином досліджений не був, хоча наявність такого принципу у процесуальному праві є наслідком його існування в матеріальному праві.

Певну загальнотеоретичну базу для подальшого дослідження принципів права було закладено ще радянською правовою наукою у працях таких вчених як Алексеев С. С., Александров М. Г., Васильев А. М. та ін.

Поняття та ознаки принципів права розкрито у працях таких українських вчених-юристів як Кельман М. С., Колодій А. М., Скакун О. Ф., Рабінович П. М., Копейчиков В. В.

Принцип диспозитивності у галузевих правових науках досліджувався лише як принцип процесуального права. Водночас матеріально-правовий зміст принципу диспозитивності досліджений не був.

Метою статті є дослідження принципу диспозитивності як одного з проявів диспозитивності у правовому регулюванні, його взаємозв'язку з методом диспозитивності, обґрунтування необхідності прямого закріплення диспозитивності в нормах права.

Виклад основного матеріалу. Диспозитивність у правовому регулюванні має різні прояви. Насамперед в працях багатьох вітчизняних та зарубіжних вчених диспозитивність розглядається як метод правового регулювання або як його ознака. Разом з тим диспозитивність також є одним з принципів права, однією з основоположних засад правового регулювання. Диспозитивний метод та принцип диспозитивності перебувають у певному взаємозв'язку. Принцип диспозитивності є визначальним у тих галузях права, де домінуючим є диспозитивний метод правового регулювання, зокрема у цивільному, цивільному процесуальному, сімейному, житловому праві та інших галузях, які належать до приватного права.

Наявність диспозитивного методу правового регулювання є беззаперечним та визнається переважною більшістю представників правової науки як в Україні, так і за її межами. Так, на думку російських вчених Комарова С. А. та Малька А. В. диспозитивний метод є одним з основних методів права (метод рівноправ'я сторін, координації, який ґрунтується на дозволах) [1, 326].

Подібний підхід відображений і в українській правовій науці. Так, автори підручника “Загальна теорія держави і права” – викладачі Національної юридичної академії України імені Ярослава Мудрого, розкриваючи питання про предмет та метод правового регулюван-

ня як вихідні критерії поділу системи права на галузі та інститути зазначають, що до найбільш загальних методів належать: централізований (імперативний) метод та децентралізований (диспозитивний) метод. Правомірні дії тут є індивідуальним, “автономним” джерелом юридичної енергії, і відповідно до цього, положення суб’єктів характеризується договірними відносинами взаємної координації. [2, 257].

Луць Л. А., характеризуючи метод правового регулювання вказує, що слід розрізняти такі методи як імперативний (спосіб впливу на учасників суспільних відносин, які перебувають у підпорядкуванні), в основі якого покладено зобов’язання та заборони, та диспозитивний (спосіб регулювання суспільних відносин між учасниками, які є юридично рівними), що ґрунтується на дозволах. Крім того, серед методів правового регулювання Л. А. Луць виділяє стимулюючий та рекомендаційний.

Розкриваючи ознаки публічного та приватного права, однією з ознак публічного права Л. А. Луць вважає імперативний метод (субординаційні способи впливу), а до ознак приватного права відносить диспозитивний метод (координаційні способи впливу) [3, 162–163].

Отже, диспозитивний метод правового регулювання характерний для приватного права.

Окремі вчені-юристи наголошують на тому, що диспозитивність – це одна з характерних ознак методу правового регулювання [4, 85–93; 5, 34–42].

На думку С. С. Алексєєва, визначальними в галузевому режимі є особливості регулятивних властивостей певної галузі, притаманних їй засобів та прийомів регулювання. Для головних підрозділів правової системи – основних галузей ці особливості є настільки значними, що вони втілюються у своєрідних, специфічних для даної галузі методі та механізмі правового регулювання. Й хоча методи та механізми, що їм відповідають, ґрунтуються на двох найпростіших началах – централізованому та диспозитивному регулюванні, які в кожній галузі у поєднанні з усією сукупністю способів правового впливу – дозволами, заборонами, позитивними зобов’язуваннями отримують своєрідне вираження [6, 192–193].

З огляду на висловлені різними вченими позиціями, можна стверджувати, що метод у приватному праві ґрунтується на диспо-

зитивності. І фактично ця характеристика правового регулювання дала назву диспозитивному методу, оскільки найбільш точно виражає його сутність.

Принцип диспозитивності розглядається галузевими правовими науками, перш за все, як принцип здійснення прав суб'єктів правовідносин, а не як принцип права загалом, та досліджується науками процесуального права, а не матеріального. Такий підхід дозволяє лише частково розкрити зміст принципу диспозитивності, бо не охоплює його матеріально-правовий зміст, який є первинним відносно процесуального.

Для повноти дослідження принципу диспозитивності необхідно, перш за все, на загальнотеоретичному рівні з'ясувати зміст такого поняття як “принцип права”.

У перекладі з латинської мови слово *princĭpum* означає начало, основне положення, керівну ідею.

С. Н. Братусь визначав поняття “принцип” як “провідне начало, закон руху матерії або суспільства, а також явищ, що включені у ту чи іншу форму руху”, як “рушійну силу” або “закон, що належить до конкретної групи соціальних явищ” [7, 47–48].

З точки зору відомого правника радянської доби, В. П. Грібанов подавав визначення “принципів радянського права” як “керівні положення соціалістичного права, його основні начала, що виражають об'єктивні закономірності, тенденції та потреби суспільства, визначають сутність всієї системи, галузі чи інституту права та в силу їх правового закріплення мають загальнообов'язкове значення” [8, 13].

Н. А. Чечіна та Б. В. Шеїндлін розглядають принцип права як керівну ідею [9, 78; 10, 65].

Г. А. Свердлик вважав, що принципи права – це стабільні нормативно-керівні положення, відповідно до яких будується нормативна база правового регулювання [11, 17].

С. Є. Фролов розкриває поняття принципу права через його ознаки, зокрема, він вважає, що це “універсальний, істинний, фундаментальний нормативно-правовий припис (начало, вимога, імператив тощо), який визначає загальну спрямованість правового регулювання, високу якість та ефективність юридичної практики (правотворчої, правозастосовчої та ін.) [12, 11].

Юридичні властивості принципів права дозволяють роблять їх важливим елементом системи права.

У правотворчій діяльності принципи права є ціннісним орієнтиром – найважливішими ідеями, що закладаються у зміст правових норм. Однак часто, принципи права не знаходять свого прямого закріплення, що ускладнює їх практичне застосування. Разом з тим, системний аналіз норм права дозволяє їх виявити.

Принципи права загалом та принцип диспозитивності зокрема відіграють важливу роль у застосуванні норм права. Зміст будь-якої норми права необхідно сприймати як елемент системи права. Правильне застосування кожної конкретної норми права так чи інакше залежить від розуміння особою, яка її застосовує, системного взаємозв'язку між нормами та основними ідеями, які виражає та чи інша галузь права. Іноді внаслідок недоліків у правовому регулюванні одна норма права може суперечити іншій. У разі, якщо ці норми закріплені у нормативних актах, які мають однакову юридичну силу, вирішити цю суперечність є можливим на основі принципів права. Тому пряме закріплення принципів права у нормах права має важливе системоутворююче та систестабілізуюче значення.

Принцип диспозитивності, незважаючи на його визначальне місце в системі права, не був безпосередньо закріплений у нормах права, що ускладнює його практичне застосування.

На нашу думку, цей принцип з огляду на його значення в системі права потребує прямого закріплення в нормах права. У зв'язку з цим постає питання про формулювання змісту цього принципу. Варто запропонувати таке визначення принципу диспозитивності: “Учасники правовідносин здійснюють свої суб'єктивні права на власний розсуд. Їм гарантується безперешкодне здійснення їхніх прав. Інші учасники правовідносин зобов'язані не чинити перешкод особі, якій належить суб'єктивне право, у його здійсненні”.

Список використаних джерел

1. **Комаров С. А., Малько А. В.** Теория государства и права. – М.: Издательская группа НОРМА-ИНФРА М, 1999. – 448 с. – С. 326.
2. **Загальна теорія держави і права:** підручник / За ред. М. В. Цвіка, В. Д. Ткаченка, О. В. Петришина. – Харків: Право, 2002. – 432 с. – С. 257.

3. Луць Л. А. Загальна теорія держави та права: Навчально-методичний посібник. – К.: Атіка, 2008. – 412 с. – С. 162–163.
4. Яковлев В. Ф. Гражданско-правовой метод регулирования общественных отношений: Учебное пособие, – Свердловск, 1972. – 210 с. – С. 85–93.
5. Молчанова Т. Н. Диспозитивность в советском гражданском праве / Диссертация канд. юрид. наук. – Свердловск, 1972. – С. 34–42.
6. Алексеев С. С. Теория права. – М.: Издательство БЕК, 1995. – 320 с. – С. 192–193.
7. Братусь С. Н. Принципы советского гражданского права // Правоведение. – 1960. – № 1. – с. 47–48.
8. Грибанов В. П. Принципы осуществления гражданских прав // Вестник МГУ. Серия XII Право. – 1966. – № 3. – С. 13.
9. Чечина Н. А. Принципы советского гражданского процессуального права и их нормативное закрепление // Правоведение. – 1960. – № 3. – С. 78.
10. Шеиндлин Б. В. Сущность советского права. – Л.: Изд-во ЛГУ, 1959. – С. 65.
11. Свердлык Г. А. Принципы советского гражданского права. – Красноярск: Издательство Красноярского университета, 1985. – 200 с. – С. 17.
12. Фролов С. Е. Принципы права (вопросы теории и методологии) / Автореф. дисс. канд. юрид. наук. – Н. Новгород, 2001. – 168 с. – С. 11.

Анотація

Ця стаття присвячена принципу диспозитивності як одному з найважливіших принципів права, його змісту та особливостям. Проаналізовано його взаємозв'язок з диспозитивним методом правового регулювання. Висловлено точку зору, що принцип диспозитивності має важливе значення як для системи права загалом, так і для галузей приватного права зокрема. Для галузей приватного права цей принцип є визначальним, оскільки вказує на одну з найбільш істотних ознак цих галузей. У статті також обґрунтовано необхідність прямого закріплення цього принципу в нормах права.

Annotation

This article is devoted principle of non-mandatory as one of major principles of law, his maintenance, and to the features, his intercommunication is analysed with the non-mandatory method of the legal adjusting. The point of view is expressed, that an important value has principle of non-mandatory both for the system of law on the whole and for the fields of private law in particular. For the fields of private law this principle is determining, as specifies on one of the most substantial signs of these fields. In the article also grounded necessity of the direct fixing of this principle for the norms of law.